

92 4.

III.

BESZÉD,

MELYET

AZ EGYETEMI TANÉVNEK ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSAKOR

1880. szeptember 12-én

A KIR. M. TUDOMÁNYEGYETEM IFJÚSÁGÁHOZ

INTÉZETT

STANCZEL FERENC,

NAGYVÁRAD-EGYHÁZMEGYEI L. SZ. ÁLDOZÁR, HITTUDOR, SZENTSZEKI ÜLNOK,
AZ ÁGAZATOS HITTAN NY. R. TANÁRA, A HITTUDOMÁNYI KARNAK MÁSOD-
ÍZBEN DÉKÁNJA.

Milyen Tisztelet Gyűlölközel!

Mint a hittudományi tan, ez először is
járnak nekem jutott önkéntesen a megasztalt
tűntetés, hogy ez a tisztelet, de ennek egy újabb, mint
újabbkorunknak megérte, azaz a kezdő korszakban
a tanévét meggyűlölt. Nem titkolom a gyűlölközel
hogy milyen meg vagyok ráva, ha meggyűlöltom,
hogy tudományos műveimnek a szellemi művelődés
a gyűlölközel, hiszen a tisztelet, az egy szavashoz
még és keserveit, egy másikat, azaz a tisztelet
kem elmerül a tisztelet, azaz a tisztelet, a tisztelet
de, míg a tisztelet, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
kel állva szembe, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
talál, a jövőre nézve, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
melyek megérintése, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
nek hatását is megérinti, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
Istennek a tisztelet, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
melyek személtetve, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
hajtotta, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
felha a tisztelet, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
látati, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
fogalmát, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
becsület, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
nem, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet
a tisztelet, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet, azaz a tisztelet

Mélyen Tisztelt Gyülekezet!

Mint a hittudományi kar ez időszerinti dékánjának, nekem jutott osztályrészül a megtisztelő kitüntetés, hogy egyetemünk életének egy újabb, mert újjáalkotásának második századát kezdő küszöbén a tanévet megnyissam. Nem titkolom t. gyülekezet, hogy mélyen meg vagyok hatva, ha meggondolom, hogy tudományos intézetünk, a szellemi művelődés e gyúpontja, túlélve a nemzeti lét egy százados örömeit és keserveit, egy második századba lép be. Lelkem elmerül a multban, óhajt betekinteni a jövőbe; de, míg a multa nézve befejezett történeti tényekkel állva szemben, kérdéseire választ, megfejtést talál, a jövőre nézve csak kérdésekkel áll szemben, melyek megfejtése bármily ragyogó elme képességének határát is messze túlhaladja. Az emberi elme, Istennek e kitűnő adománya, felfedezte már a természet számtalan törvényeit, azokat hatalma alá hajtotta, behatott a föld mélyébe, kiaknázza kincseit, lehat a tenger mélyére, ott intézi tudományos buvárlatait, felhat az ég csillagai közé, távirdáival a távol fogalmát csaknem megsemmisíti, de a jövő titkaiba betekinteni, a jövő kérdéseire biztos választ adni nem képes. Vagy, mit hoz a jövő egyetemünkre nézve? Fognak-e még egy század múlva is egyetemünk tan-

termeiben a tudomány igéi viszhangozni? a tudományos haladás mily fokát fogja elérni? fog-e egyáltalában haladni, vagy, mint az minden emberi és így változandóságnak alávetett intézmény természete nem fog-e alábbszállani? mily szellemben és irányban fogja működését folytatni? igen, mind e kérdésekre, ki volna képes már ma határozott feleletet adni?

Bármily sűrű homály fedje is el azonban e kérdésekre nézve lelki szemeink előtt a jövőt, az az egy, úgy elvi, mint történeti alapon kétségbevonhatlanul bizonyos, hogy tudományos intézetünknek a nemzetre üdvös hatása csak úgy lesz, korunk nagy problémáinak megfejtéséhez a nemzet javára áldást hozulag csak akkor fog járulni, ha haladásának iránytűjéül a kereszténység elveit fogja elfogadni; ha vele benső szövetségben fog az emberiség érdekeiért a tudományos haladás terén működni, a tudományos téren is észlelhető azon keresztényellenes irány ellen, mely midőn a haladás eszméjét önmagának tulajdonítva, azt a kereszténységtől nem csak megtagadja, hanem avval ellentétbe is helyezi, az emberiség legszentebb érdekeit kockáztatja. Valamint ugyanis a multszázadi hitetlen bölcsészet a szabadság, testvériség és egyenlőség eszméit a kereszténységtől elvitatni akarta, ugyanezt teszi ma korszellemünk a haladás eszméjével, szellemes és szellemtelen védői úgy tüntetik fel magukat, mint a haladás apostolait, a kereszténységet pedig, mint a tudományos haladás ellenségét.

Bennünket magyarokat is, kik keresztény alapon nyugvó institutiókkal bírunk, nagyon közlelről érdekel, hogy megtudjuk minő talajon terem a haladás?

Kinek tulajdonát képezi a haladás eszméje? mint a kereszténység egyik igénytelen szolgájának, meg lesz tehát nekem engedve, hogy ez ünnepélyes alkalommal röviden érintsem azon viszonyt, mely a haladás és kereszténység közt létezik. Midőn azonban ezt tenni szándékozom, nem lehet feladatomban, hogy rövid értekezésem keretében e viszonyt *minden téren* feltüntessem, azért csak is *a kereszténység és az értelmi haladás* közt létező viszonyra szorítkozom, megkísérelve bebizonyítani, hogy a kereszténység az értelmi haladást előmozdítja.

Mélyen tisztelt gyülekezet! Az értelmi haladás az igazságnak, az emberi természetben rejlő megismerése utáni törekvést foglalja magában, csak anyyiban haladunk, a mennyiben az igazság megismerése után törekszünk, a mennyiben e célt el is érjük, és így az, mi e törekvésre az embert ösztönzi, mi e törekvésben támogatja, a haladás tényezőjéül tekintendő; ily tényezője az értelmi haladásnak a kereszténység. A kereszténység ugyanis, mint az örök igazságok kinyilatkoztatása lépvén fel a világban, ez által nem csak a vallási, hanem az úgynevezett profán tudományokban létező igazsággal is szoros összefüggésben van, és valamint az emberi értelmet a vallási igazságok minél mélyebb és bensőbb ismeretére ösztönzi, mint számtalan tudós példája bizonyítja, úgy a profán tudományok terén is létező haladással a legbensőbb viszonyban van. És csakugyan, akár a kereszténység 1. hittani álláspontjával, akár 2. céljával, akár 3. befolyása alatt létrejött történeti

tényekkel vessük össze az értelmi haladást a profán tudományok terén, mindenütt e kettő közt létező benső viszonyra találunk, így bizonyítván be a kereszténység, hogy ő nem a süllyedés, nem a visszaesés, hanem az emelkedés a tökéletesedés, szóval a haladás elvét bírja önmagában.

1. A hittani elv röviden a kereszténység azon tanában foglaltatik, mely szerint az emberben még a bűn sem oltotta ki a természeti adományokat, nem oltotta ki az értelmet és az akaratot, az ember e két fő tehetségét. E tanhoz, mely az emberi méltóságot megvédelmezi, a kereszténység minden időben, oly szívóssággal, oly minden kételyt kizáró határozottsággal ragaszkodott, hogy azt nem csak minden támadás ellen fenntartotta, hanem hitcikkelyei közt is helyet foglal; de ezáltal a kereszténység, az értelmi haladás tényezőjeként tüntette fel magát. Mint minden, úgy a tudományos haladás lehetőségének alapját is az értelmi tehetség létezése képezi; az értelmi tehetségnek, mint olyannak létezése, mely fejlődésre, ismeretszerzésre képes, képezi azon sarkpontot, mely körül a haladás mozog, mely nélkül stagnációra lenne kárhóztatva az emberiség minden, tehát a tudományos haladás terén is; midőn tehát a kereszténység védelmébe veszi az értelem létezését, és az hitcikkelyei közt foglal helyet, ez által magát mint az értelmi haladás barátját tünteti fel, és valamint ő folyton az észre is hivatkozik, úgy az emberiséget is felbuzdítja, hogy az ész, Istennek e kitűnő adományát művelje, tehetségeivel ismereteit bővítse és a tudomány terén előhaladjon.

2. A hittani álláspont önmagában elegendő lennè

feltüntetni ama benső viszonyt, mely a kereszténység és az értelmi haladás közt létezik, mert elvileg elfogadja és védelmezi a haladhatás alapját; a mint azonban hittani álláspontja kedvező a haladásra, úgy célja azt épen mégis követeli, a miért is, nem csak semmi oka nincsen, hogy a tudományos haladást megakadályozza, hanem inkább tekintettel céljára, minden oka van, hogy azt előmozdítsa. A kereszténység ugyanis, valamint mindenütt Istenből, mint mindennek létokából indul ki, úgy mindent Istenre, mint végcélra visz vissza, és minthogy a szellemi úgy, mint anyagi világot Isten művének hirdeti, melyek tőle nyerték létüket és tőle függnék, úgy célja tekintetében, hogy úgy mondjam érdekében van, miszerint az ember, a szellemi és anyagi világ ismeretében azon magaslatra emelkedjék, melyre véges értelménél fogva csak képes. A szellemi és anyagi világnak minél tökéletesebb ismerete ugyanis, vagyis, az e tekintetben történt minél fokozottabb értelmi haladás, önmagában foglalja az Isten minél tökéletesebb ismeretét, a szellemi és anyagi világnak és így az ember viszonyának is Istenhez, minél határozottabb, minél szabatosabb körvonalát és az embernek ezekből folyó hódolatát Isten iránt. A mily gyönyörűen, oly igazán mondja e tekintetben Eötvös József báró: az ember legszebb feladata úgymond, hogy kikutatni törekedjék azon törvényeket, melyek szerint minden mozog, minden fejlődik, nem azért, hogy ha az igazság végtelen oceánjának partján néhány csigát gyűjtött és megérintette a lepelt, mely a természetet fedezi, örült büszkeségében a föld istenének képzelje magát, hanem hogy tiszteletteljesen tanuljon meg-

hajolni a Teremtő nagysága előtt, mely a természet csodás rendjében leginkább nyilatkozik.“ ¹⁾ A kereszténység e célja tehát megköveteli, hogy az ember mindent felhasználjon, a mi értelmi körének, ismeretei kiterjesztésének az igazság birodalmában bővítésére szolgál.

Épen e céljára való tekintetből nem is fél, hogy vele a tudomány valaha összeütközésbe jöhetne. És az okoskodás e tekintetben a mily egyszerű, oly következetes és épen azért a józan észszel egyező. A tudomány forrása ugyanis az igazság, melyet az ember nem alkot, hanem csak megismer, az igazság forrása pedig az Isten; de a kereszténység szerzője is az Isten, a tudomány, tehát nem mondhat ellen a kereszténységnek, nem jöhet vele összeütközésbe, mert akkor Isten önmagának mondana ellen, hanem inkább, minthogy a tudománynak forrása az igazság, ez a kereszténység igazságait csak nagyobb fénybe helyezheti, a mennyiben azokat tudományos úton megerősíti, miből önkényt következik, hogy a tudomány haladásától a kereszténységnek félni való oka nincsen, hanem minden oka van annak előmozdítására. A véges emberi elme épen azért, mert véges, tévedhet, önmagának ellenmondhat, műveiben tökéletlenségek, ellenmondások, következetlenségek lehetnek; de Isten önmagának ellen nem mondhat műveiben összhangnak kell lenni, és mind annak, a mit alkotott, egy közös célra kell közreműködni. Műveljék tehát a tudósok, a kereszténység ezt nemcsak nem akadályozza, hanem óhajtja, műveljék mondom

¹⁾ A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra II. k. 561. l. II. kiadás.

a tudósok a tudás birodalmában létező összes tudományokat, a bölcsezt, a jogászt, az orvost, a természet-tudóst stb., és *ha már semmi tekintetben kétségbe nem vonható eredményhez jutottak*, ha nem lehet többé semmi kétség a felől, hogy kutatásaikkal valóban haladást mutathatnak fel a tudomány terén, e positiv eredménnyel az igazság feltalálásával a kereszténység célját mozdították elő; mert a feltalált igazsággal magára az Istenre, mint az igazság forrására utalják az emberi elmét, ki a feltalált igazságnak is szerzője. A kereszténység felmutatja az embernek az Istent, felmutatja a viszonyt, mely a Teremtő és a teremtetett dolgok közt létezik, a tudományos kutatás pedig minden téren történt haladásának positiv eredményével ezen igazságokat megerősíti, és így igazolja azon, csak az emberi elme tévedése, vagy a szív szenvedélye folytán ugyan megfogadott, de azért soha meg nem ingatott, hanem folyton létező összhangot, mely a tudomány és kereszténység igazságainak oly fényes harmoniáját képezi, hogy az, az áltudomány által a lélekben támadható minden scepticismusnak, minden aggodalomnak sötét árnyát fényével eloszlatja, és a kereszténység céljának elérésére azon erőt és szilárdságot kölcsönzi az embernek, mely az élet viharai közt is benső megnyugvással tölti el a lelket.

3. A kereszténység és tudomány közt létező ez összhang öntudata, a kereszténységben rejlő és céljának megfelelő e haladási ösztön szülte, mint mindig, úgy a középkorban is ama mozgalmat a tudományok terén, melyről a történelem lapjai a legkétségbevonhatlanabbul tanúskodnak, és nem csak felmentik e kort az árny és sötétség mindazon jelzőitől,

melyek reá tévesen alkalmaztatni szoktak, hanem tetteleg bizonyítják, hogy a kereszténység e korban is a tudományos haladás előmozdítja volt. Valóban, ha a történelem vezérfényénél világítjuk meg a kereszténység e korszakának is tudományos törekvését, ha figyelembe vesszük, hogy a kereszténység tudatlan és setétségben élt népeket volt hivatva a kultúra színvonalára emelni, ha nem hagyjuk figyelmen kívül, hogy a népvándorlás mily akadályt gördített nemes törekvései elé, ha számbaveszszük, hogy a nevelőnek saját léteért is kelle saját növendékeivel, küzdenie, új társadalmi és polgári életet alkotni, földet művelni, őserdőket kiirtani, városokat alapítani, vérboszút, rabszolgaságot eltörölni, vagy enyhíteni, ha látjuk, hogy senkitől sem támogatva, hanem egyedül önmagára hagvatva kellett a nemzeteket vallásilag nevelni, és mégis a tudományosság terén is mily eredményeket, mily haladást képes felmutatni, akkor önkénytelenül is meg kell előtte hajolni, és el kell ismerni, hogy a kereszténység a legbensőbb viszonyban van a tudományos haladással.

Századról-századra lehet a történetből bizonyítékokat összehalmozni annak igazolására, hogy e kor a kereszténység befolyása alatt ment volt azon árnyfoltoktól, melyek neki tulajdoníttatnak; a történet inkább azt bizonyítja, a mit Guizot állít, hogy e „kor felsőbbsséggel bírt mind a felett, mit az ó-kor valaha ismert, mert benne egyidejűleg mozgalom és haladás volt.“ ¹⁾ Vagy minek köszönhetjük, hogy a nyugot-római birodalom rombadőlte után, a görög és római

¹⁾ Guizot Histoire de la civilisation en Europe leçon 5.

classical irodalom kincsei részünkre megmentettek, ha nem a középkor tudományos előszeretetének, mely nélkül megfejtethetlen volna, hogy keresztény férfiak, a pogány irodalom iránt is érdeklődjenek annyira, hogy azt fáradságos munkával a jövő kor részére is megőrizték? Nem kevésbé, mint a római és görög classical irodalom termékeinek megmentése, mondom, nem kevésbé bizonyos az is, hogy e korban az ösztudományágak műveltettek; a bölcsészet, mint a történelem, a jog mint a mennyiségtan, a nyelvészet mint a csillagászat stb. találtak nagy nevű művelőkre. Így, hogy csak egy párt említsek, Ado viennei érsek egyetemes történetet írt; sz. Jvó a frank királyok történetét írta meg, mások ismét, mint Dithmár és Ademár, krónikákat írtak, Gratián a jogtudomány terén tűnt ki; a XIII. századból Humboldt nagyban dicséri nagy Albertet, kinek már akkor meleg, növényháza volt és ugyancsak Humboldt Kosmosában nem csak elismeri a természettudomány haladását is, hanem e korról úgy nyilatkozik, mint a matematikusok fénylő korszakáról, és e kor kitűnő tudományos műveiről beszél. E kort díszítették egy aquinoi Tamás, Dun Scot, Baco Roger, Gerson, Notker a természetbuvár, Gerbert a matematika, csillagászat és természettudomány férfia, e korban műveltetett a természettudomány bölcséletileg, úgy, hogy mind e történeti tények elfogulatlan vizsgálása mellett be kell ismerni, hogy a kereszténység, ámbár befolyásának tetőpontján állott, tehát ha akarta volna, hatalmában állott a tudományos haladást megakadályozni, ezt mégis nemcsak nem tette, hanem azt inkább természetével egyezőleg előmozdította.

Ezek után nem lehet feltűnő, hogy független ítéletű férfiak, kik a tudományos világban nagy tekintélynek örvendenek, vizsgálva e kor tudományos mozgalmait, abban nem csak tudatlanságot és sötétséget nem találnak, hanem ezt tudományossága miatt magasztalják is, úgy igazolván a kereszténységet, mint a tudományos haladás előmozdítóját. Feszler p. o. úgy nyilatkozik, hogy „csak az újabb idők túlbecsülése és a jelenkor fiainak hiú önteltsége lát a középkorban mindenütt vadságot és tudatlan butaságot, míg az igazságos történelem a kedélyi műveltség és értelmi tevékenységnek gyakran világló nyomaira akad.“ ¹⁾ Littre is, kit egyáltalában nem lehet a kereszténység iránti rokonszenvről gyanúsítani, vizsgálva a középkort, nem kételkedik a következőleg nyilatkozni: „most a középkor mélyébe tekintek, mások úgymond azt mondanák, hogy e barbar korszak sötétségébe, de én tapasztalatilag meggyőződtem, hogy az a kor sem barbár, sem sötét nem volt . . . hanem, keresztény és lovagias . . . civilizálta Angol- és Németországot, előkészítette a munkásosztály emancipációját, lelkesült a bölcsészet és tudományokért, megalapította az architecturát stb., és csak is ezen előnyök alapján érthető meg, mikép születhetett az ilyen középkorból korunk hatalmas és gazdag civilisációja.“ ²⁾ B. Eötvös József is, divatnak és nem igazságnak tartja a középkor elítélését, midőn mondja: „Divattá lőn a 18-ik században a középkort a legnagyobb sötétség korszakának tar-

¹⁾ Történeti művében.

²⁾ A Comte „Cours de Philosophie Positive“ című munkájához írt bevezetésben. II. kiadás.

tani, mindazáltal tagadhatatlan, hogy ez időszakban is haladt a polgárosodás“, a természettudomány terén történt haladást illetőleg pedig ő is Humboldtra, mint tekintélyre hivatkozik. ¹⁾ Mások még tovább mennek, nevezetesen egyik hírneves angol tudós ²⁾ azt bizonyítja, hogy „a vizsgálódási és kutatási szellem ébresztésére az igazság után úgymond, tehát a haladásra a középkor sokkal többet tett, mintkorunk, mely a középkori nyilvános vitatkozásokat, a szellemi művelés e régi módját megszüntette a nélkül, hogy ezt mással helyettesítette volna,“ és így Cantu méltán kérdezi a középkor elitélőitől: „Tehát soha sem hallott valamit a középkor költészetéről, p. o. a niebelungi énekről, a scholasticáról, az eszmék legnagyobb virágzásáról, semmit a straszburgi, kölni, freiburgi székesegyházról, a bécsi sz. István tornyáról, Dante, Petrarcatól?“ ³⁾ Legyen elég ennyi a tanúságok végtelen láncolatából; ennyi és ily független ítéletű férfiak tanúságára támaszkodva elmondhatjuk, hogy a kereszténység e korban tetteleg bizonyította be, miszerint ő a haladás elvét bírja önmagában.

Ha a kereszténység akadályja lenne a tudományos haladásnak, és így, ha a középkor tudatlan lett volna: honnan vették volna tudományukat az újkor kezdetén a tudósok? Egyik kitűnő tudósunk ⁴⁾ észrevétele szerint is, Luther, Melanchton, Beza iratai egyrésről, Eck, Cochläeus, Pighius, Albert, Sedolet, Fi-

¹⁾ A XIX. század uralk. eszméi. II. k. 585. l. II. kiad.

²⁾ John Stuart Mill. Aristoteles recensiójában. I. Hist. pol. Bl. 1873. VI. f. é. 921. l.

³⁾ Világtörténelem. Középkori Bevezetés.

⁴⁾ Möhler.

schér, Polus, Reginald, Vega András, Bellarmin és mások másrésről fényt vetnek e kor tudományosságára, mert hol nyerték ezek tudományos kiképeztetésüket, hol görög és római klasszikai ismereteiket, ha nem a már létezett tudományos intézetekben, melyek e kor tudományosságára vallanak. És csakugyan — mint kitűnő írónk megjegyzi — a barbár csordák nem szoktak Plátónak örvendeni, Thucydides erejét, Herodot szellemét nem tudják becsülni, egy Tacitusért nem szoktak 500 aranyat adni, mint X. Leo tette.

Ha a mondottakon kívül még szükség lenne t. gyülekezet bizonyítékokra, hogy a kereszténység, mint a tudományos haladás előmozdítója tűnjék fel előttünk, ott vannak e korszak egyetemei, a tudományosság ez emeltyüi, melyekben a szabadalmakkal vetélkedett a tudományok felvirágzása. Történetileg bizonyos ugyanis, hogy 1506-ig, tehát még a középkorban 90-nél több egyetem alapítottatott és fejlesztette a tudományosságot a kereszténység befolyása alatt, 80 egyetem pedig már a könyvnyomdászat feltalálása előtt létezett. Bologna, Páris, Oxford, Salamanca, Prága 10,000-től 40,000-ig birtak hallgatókkal, és ezeken felül számtalan azon helyek száma, hol, nagy műveltségű tanárok vezetése alatt, egyik vagy másik tudományos szakból jeles felsőbb iskolák virágoztak. Hazánkban is, Pécs, Buda, Pozsony, jeles egyetemekkel dicsekedtek, melyek e kor tudományosságát bizonyítják, és nem engedik meg azon feltevést, mintha akár a kereszténység akadálya lenne a tudományos haladásnak, akár e korban a tudományos műveltségnek vagy semmi, vagy csak

kevés nyomaira akadhatnánk. Ellenkezőleg számtalan történeti tény bizonyítja e korról, mit Guizot oly szépen mond az egyházzól: „Keresetek úgy mond, társaságot, melyben az egyetemleges ész szabadabban fejlődött volna, mint az egyházban. Benne nemes és hatalmas erkölcsi munkásság uralkodott, mely az értelemnek és akaratnak legszebb fejlődését szülte: oly nagy benne az értelmi élet, hogy közönségessé és uralkodóvá vált.“ ¹⁾

Ennyi bizonyíték mellett mellőzhetem t. gyűlekezet, hogy a kereszténység a tudományos felfedezéseket e korban is előmozdította, mellőzhetem, hogy e kornak köszönhetni a látcső (1290) és a tüköruveg (XIII. század) felfedezését, és a delejtű tökéletesítését (Giója XIV. század); nem emelem ki a könyvnyomtatás feltalálását, elhallgatom, hogy Kusa Miklós már Kopernik előtt egy századdal, épen úgy tanította a föld forgását öntengelye és a nap körül, mint hirdettetett e tan pozsonyi egyetemünkön Müller János (Regiomontanus) által, a Vitéz-féle egyetemen; mind ezt mellőzve, a mondottakból azon következtetésre kell jutnunk, hogy, hacsak nem akarjuk hazugságnak bélyegezni mindazon okmányokat, melyek a középkor tudományosságáról tanúskodnak, hacsak nem akarjuk azokat jogtalanul minden történeti hűségtől megfosztani, mondom azon következtetésre kell jutnunk, hogy e kor ment azon sötétségtől és tudatlanságtól, melyet neki tévesen tulajdonítani szoktak, és el kell ismerni, hogy e korban a kereszténység hitével, céljával egyezőleg a tudományok terén a ha-

¹⁾ Histoire de la civilisation etc., mint fennebb.

ladást előmozdította, sőt el kell ismerni, hogy napjaink tudományossága a középkoron, mint alapon nyugszik, és az ő tudományos előmunkálkodása, alapvető hangya szorgalma nélkül napjaink távolról sem állanának a tudományosság azon magaslatán, melylyel dicsekedni szeretünk. ¹⁾

A szellemi nagyság e korszakát követő századokban is egész napjainkig, tudományos törekvési tradícióit megtartva, működését szakadatlan láncolatban folytatva látjuk a kereszténységet. Az új korszak alatt is oly férfiak neveivel dicsekedhetik a kereszténység a tudományok terén, kik a tudományos világnak is mindenkor büszkeségei lesznek, kiket tehát nem akadályozott keresztény hitük, hogy a tudományos világban is elsőrangú csillagokként szerepeljenek. Nem lehet szándékom, a legutóbbi, mintegy negyedfélszázad keresztény tudósainak működéseit ecsetelni, azért csak napjaink egy pár eseményeit említem fel. A mint ugyanis bizonyos, hogy a tudomány fénye elhomályosul ott, honnan a kereszténység világossága száműzetik, a mint bizonyos, hogy a kereszténységtől elszakadt nemzetek, mint azt keleten szemlélhetjük, a tudatlanság sötét éjébe süllyednek alá, oly bizonyos, hogy napjainkban is ott, hová a kereszténység fénye elhat, vele együtt a tudomány is bevonul, és terjeszti jótékony hatását; de keresztény országokban is, mint Belgium, Franciaország, az egyesült államok, napjainkban is, egyetemeket látunk emelkedni, melyek a kereszténység elveinek

¹⁾ E kornak tulajdonítható, az óra, szélmalom, rongypapír, tengeri tactica jelvény, olajfestés feltalálása; e kor sejteté a légghajókat és gőzerőt. I. Cantu Világtört. VII. köt. 20. l.

védelve mellett, tudományosság tekintetében versenyeznek a világ bármely egyetemeivel; épen így szemlélünk mozgalmat az elsúlyodt bölcsészeti fel-emelése érdekében, hogy ez által ösztön nyújtassék más tudományok restauratiójához is, melyek előhaladása a józan bölcsészeti irány újrafeléledésétől és terjedésétől függ. E tények mind ugyanannyi tanúságot szolgáltatnak az összefüggésről, mely a kereszténység és a tudományos haladás közt létezik. Hazánk egyik főpapja is, ki önmaga természettudománynyal foglalkozik, a tudományos haladás érdekében csillagdat alapított, ily módon bizonyítván be, miszerint nem fél, hogy akár az égen, akár a földön tett tudományos buvárlat, bármiképen is ellenkezne a kereszténységgel; ellenkezőleg az által, hogy tudományos vizsgálódásában a földet összeköti az éggel, azt bizonyítja, hogy mindkettő a kereszténység céljával összefügg, és lehet valaki tudós a mellett, hogy keresztény hívő is. Tények ezek is, melyeket a tagadás a történet lapjairól le nem törölhet.

A jelen a múlttal karöltve jár, és a kereszténység múltja és jelene biztosíték arra nézve, hogy jövője is olyan lesz, mint múltja és jelene, mert szellemét, elveit és célját meg nem tagadhatja, és épen ezek megfontolása előbb-utóbb, de bizonyára meggyőzik ez emberiséget arról, hogy a kereszténység önmagában bírja a tudományos haladás feltételeit, és ámbár vallási igazságai változatlanok, mégsem akadályozzák a tudományos haladást, hanem inkább előmozdítják. Higgadtan megfontolva nem is lehet belátni, hogy miben és miért akadályoznák a tudóst a kereszténység igazságai a tudomány fejlesztésében,

az ismeretek szerzésében, miért nem lehetne valaki keresztény hívő és egyúttal kitűnő jogász, nagyhírű orvos, bölcseész, vagy természettudós; ha e kettő egymásnak ellenmondana, akkor szükségkép az következnék, hogy a kereszténység teljes megtagadása a tudományosság előfeltétele, és minél kevésbé hívő keresztény valaki, annál tudósabb, annál inkább képes a tudományosságot előmozdítani, a mi úgy önmagában képtelenség, mint ellenkezik történeti tényekkel.

Ha van valami, t. gyülekezet, a mi a tudományos haladást gátolja, az, nem a kereszténység igazságaiban, hanem a tudomány oly irányú kezelésében keresendő, mely a kereszténységgel önmagát ellentétbe helyezve, a tudományt a keresztényellenes iránynak alárendeli. Oly bizonyos ez, mint bizonyos, hogy a tagadás szelleme új eszméket nem szülhet. A tudomány keresztényellenes kezelője ugyanis azon szándékból indulva ki, hogy a kereszténység tanainak valótlanágát bebizonyítsa, vizsgálódásaiban folyton e célt, és nem a tudomány haladását tartva szeme előtt, feladatával ellenkező irányban mozog, de akkor kérdelem, hogyan lenne képes a tudomány haladását előmozdítani? Az igazi tudományos működés lényegéhez tartozik, az igazság megismerése utáni komoly törekvés; önmagától értetik tehát, hogy e törekvésnek a célhoz vezető források egyikét sem szabad kizárni, ha a tudomány haladását előmozdítani akarja. Ilyen forrás pedig a kinyilatkoztatás. Ha a személyes Istennek kétségbe nem vonható létét felteszszük, a kinyilatkoztatásnak, nemcsak lehetőségé, hanem valódi léte is teljes bizonyossággal

bebizonyítható. A tudományférfiának tehát, az ő kutatásaiban, a kinyilatkoztatás tényét, és a kinyilatkoztatott igazságokat nem szabad önhittén figyelmen kívül hagyni, vagy, a mi még kevésbé szabad, ellenük küzdőterre lépni. Ha a hittartalmat egyszerűen ignorálja, úgy az igazság ismerete utáni törekvést legalább is az egyoldalúság vádjá éri, és méltán; ha pedig a hittartalom ellen harcra kél, úgy nem törekszik az igazság megismerése után, hanem az igazság megismerése ellen. Ha azonban megengedjük, hogy a valódi tudománynak sem egyoldalúnak, sem az igazság iránt ellenséges indulatúnak lenni nem szabad, úgy azon egészen helyes következtetést is el kell fogadnunk, hogy a tudománynak, ha e névre érdemes akar lenni, nem áll szabadságában hitetlennek lenni, mert különben a tudomány haladását kockáztatja, állván a tudomány haladása, az igazság megismerésében, melyhez csak úgy és akkor juthatni el, ha az igazság feltalálhatásának egyik forrása sem mellőztetik.

Igaz, hogy azon viszony tagadására, mely a kereszténység és a tudományos haladás közt létezik, azon nagyszerű vívmányokra szokott különösen hivatkozás történni, melyeket a tudomány napjainkban a természettudomány terén felmutathat, mintegy ez által igazolni akarván a keresztényellenes irány jogosultságát a tudomány terén. T. gyülekezet! bizonyára nem fog találkozni senki, ki el nem ismerné, hogy korunkban a természet eddig vagy nem, vagy csak kevésbé ismert törvényei fedeztettek fel, nem fogja tagadni senki, hogy e törvények alapján az emberiség ismét új felfedezésekhez jutott, de kérдем,

mi közük van e felfedezéseknek, e haladásnak a természettudomány terén a keresztényellenes irányhoz? Következnek-e azok, a keresztényellenes irány elveiből, vagy nem épen azok dacára történtek-e? Azért tett-e a természettudomány oly nagy haladást, mert e szak tudósainak egy része a kereszténységtől elpártolt? Hogy a természettudomány terén történt felfedezések nem a keresztényellenes irány elveiből, mint okozat az okból folytak, világos abból, mert ez esetben annak elveit kellett volna igazolniok, a kereszténységét pedig megdönteniök, holott épen az ellenkező történt, mert minden eddigi kutatásnak biztos végeredménye a kereszténység igazságait erősítette meg. Vagy talán azon körülmény bizonyít a keresztényellenes irány jogosultsága mellett és a kereszténység ellen, mert a természettudomány nem a középkorban, a vallás által áthatott e korszakban, hanem korunkban tett ily nagy haladást? Közelebb-ről tekintve e nézetet, az épen semmit sem bizonyít a kereszténység ellen és a keresztényellenes irány mellett; mert azok, kik e nézetet vallják, elfelejtik ama nagy igazságot, hogy az emberi tudományra nézve, a tudomány óriási birodalmában, csak successiv haladás lehetséges, mert a véges emberi elme minden létező igazságot egyszerre felismerni képtelen. Hogy a véges emberi elme az igazság teljes birtokába juthasson, a mennyire ez tőle telhető, e célból egyik korban az igazság egyik, másik korban másik körét kell felölelnie, és csak így haladhat elő tudományos ismereteinek nagyobb kiterjedésében. Bizonyára korunk sem fog a tudomány terén annyi vívmányt felmutathatni, hogy a jövő századok szá-

mára már semmi sem maradna fenn. Vádolni tehát a középkort azért, mert a természettudomány terén nem haladt annyira elő, mint a 19-ik század, vádolni azért, mert nem fedezte fel, mit a gondviselés a 19-ik század részére tartott fenn felfedezésül, igen, ezért vádolni épen oly joggal lehet, mint lehetne vádolni korunkat, két-három század múlva, miért nem tette azon felfedezéseket, melyek a következő századok részére vannak fenntartva. A tavasztól a nyár gyümölcseit várni természetellenes dolog, de másrészt az is bizonyos, hogy a tavasz virágai nélkül a nyár nem képes gyümölcseit felmutatni.

Különben is t. gyülekezet, míg a keresztényellenes irány nem képes bebizonyítani, hogy a kereszténység elvileg ellenzi a természettudományt, hogy eltiltja a természet törvényeinek fűrkészését, mert félnie kell az emberi elme által tehető oly igazságok felfedezésétől, melyek a kereszténység tanait halomra döntenék, addig a kereszténység felett még ez esetben sem lenne szabad pályát törni, ha fel nem tudná mutatni tanítmányát, mely a természettudománynak kedvez; már pedig e tanítmányt képes felmutatni. A kereszténység álláspontja e tekintetben is világos és határozott: ő csak saját hitigazságaira nézve mondja ki, hogy azok objective nem fejlődhetnek, a mi ellen épen úgy nem lehet kifogást tenni, a mint nem lehet kifogásolni, hogy miért marad a $2 \times 2 = 4$, és miért nem fejlődik 5-té, vallási igazságain kívül azonban e haladást minden, és így a természettudomány terén is elismeri és előmozdítja. A kereszténység tana szerint ugyanis a természet az ember uralma alatt áll, őt tette a Teremtő a termé-

szet urává; de épen e tanítmánya által a kereszténység az emberiséghez felszólítást is intézett, hogy a természet jelenségeit, tüneményeit, törvényeit fűr-készsze, titkait elesse, hogy azokat saját javára fordítsa: mikép uralkodhatnék különben a természet felett, hogy hajthatná azt szolgálatába, ha annak törvényeit nem ismeri? A kereszténység említett tanítmánya lehetetlen, hogy meg ne értesse a tudós világgal, miszerint a természettudomány benne nem ellenségét, hanem legfőbb előmozdítóját, elvi barátját találja fel. ¹⁾ E tanítmány következményeként fejthető meg az a körülmény is, hogy soha semmiféle hitelvi döntvényre nem hivatkoznak azok, kik a kereszténységet a természettudomány ellenségének hirdetik, nem hivatkoznak, mert ily döntvény nem létezik, — nem létezik mert a kereszténység a természettudomány haladásának, mint láttuk, nem ellensége.

Nem, t. gyülekezet, a kereszténység a természettudomány fejlődését, haladását nem ellenzi, és biztosan, a cáfolat minden félelme nélkül mondható, hogy akadályozni soha nem is fogja; ha azonban az egyház részéről, a kereszténység nevében valaha felszólalás mégis történt, e felszólalása nem a természettudomány, hanem azon keresztényellenes irány és szellem ellen volt irányozva, mely a természettudomány leple alatt hirdettetett; de ez, azt hiszem, egészen más, és ebben úgy vélem, minden elfogulatlanúl ítélőnek egyet kell érteni, mondom ez egészen más, mint azt mondani, hogy a kereszténység a természettudomány ellensége. Ugyanez mondható bár-

¹⁾ Stöckl. Das Christenthum.

mely más tudományra nézve is. A tapasztalat bebizonyította, hogy nem létezik tudomány, a tudománynak valamely ága, melylyel a kereszténység ellen visszaélés nem történt volna, minden ily esetben nem a tudomány, hanem a tudomány címe alatt űzött visszaélés ellen van intézve a felszólalás. Vagy ha felszólalás történik a materialismus ellen, mely a szellemi világnak és így Istennek létét is tagadja, e felszólalás ezt jelentené, hogy a kereszténység ellensége a bölcsészeti tudománynak? A helyes megkülönböztetés, mint mindenhol, úgy itt is fényt derít a kereszténység álláspontjára. Ő nemcsak előmozdítja, t. i. a tudományos haladást, hanem a tudomány vívmányait saját igazságainak bebizonyítására is felhasználja, hogy az embert ez eszes lényt, úgy a hit, mint a profán tudományok igazságai által, annál szorosabban fűzze örök igazságához, Istenhez; de, ha a tudomány leple alatt merénylet intéztetik e cél ellen, az ily törekvést haladásnak el nem ismerheti, szavát fel kell emelnie az emberiség érdekében, nehogy ennek haladása gátoltassék, és visszasüllyedjen oda, honnan csak évszázadok áldozatai árán lehetett felemelni. A múlt század encyclopädistái is a tudomány minden ágában a haladás nevében szórták gúny-nyilaikat a kereszténység ellen, hogy e haladás mily eredményeket szült, ezt nem szükség fejtegetni; tudjuk, hogy e tudományos haladás Isten létét is megtagadta, de tudjuk azt is, hogy a bűn ülte orgiáit a vértől párolgott ártatlan áldozatok felett.

Mélyen t. gyülekezet! Jeleztem röviden, és csak ezt akartam a kereszténység és az értelmi haladás közt létező viszonyt, és azon álláspontot, melyet a

kereszténység a haladással szemben elfoglal; a mondtak mind a mellett talán mégis nyújtanak némi támpontot és tájékozást arra nézve, hogy megítélhessük, vajjon a kereszténységgel kezet fogva, fog-e egyetemünk üdvös szolgálatot tenni a nemzetnek, vagy pedig tudományos haladását úgy biztosíthatja-e, ha eltekintve a kereszténységtől, a vele ellentétes irány előtt hódol meg. Minthogy, a mint ezt láttuk, a kereszténység hittani elve és célja az értelmi haladást megköveteli, minthogy története napnál világosabban igazolja, hogy az értelmi haladást, a legnagyobb akadályok dacára is, előmozdította, úgy hiszem nem lehet kétség benne, hogy a jelzett irányok melyikének részére állnak. A történet azt tanúsítja, hogy a kereszténységtől elszakadt tudományos működés a tévedések labirinthjébe vezette az emberiséget, de arra is oktat, hogy onnan csak a kereszténység Ariadne-fonalának segítségével, illetőleg elveinek követésével menekülhetett meg.

E kétségvonhatlan benső viszonynál fogva, mely a kereszténység és értelmi haladás közt mindenkor létezett és létezni fog, mi sem fontosabb és elkerülhetetlenebb egyetemi polgárok, úgy önökre, mint a nemzetre nézve, minthogy tanulmányaikban e viszonyt folyton szemeik előtt tartsák, okulva különben nagy elmék tévedésein is, kik e viszony félreismerése és mellőzésével, a helyett, hogy az emberiségnek használtak volna, inkább ártottak. Az önök feladata lesz, már tanulmányaik közben, a haladás érdekében vallásos irányban munkálkodva készülni ama nagy feladat teljesítésére, mely önökre, kilépve egykor az élet működésterére, várakozik. Legyen

bár valaki pap, jogász, orvos, bölcsész, készüljön e pályák bármelyikére, már a kiképzés stadiumában vallásos álláspontra kell helyezkednie, ha, mint az bizonyára minden egyesnek keblében élő vágy, egykor a nemzetre üdvös befolyást akarnak gyakorolni.

Egy hosszú, nemes munkára és versenyre felhívó év áll önök előtt, a tudomány gazdag tárháza fog önök előtt feltárulni, hogy kincseivel ismereteiket gazdagítva, mind mélyebben hatoljanak be a tudomány birodalmába. Használják fel lankadást nem ismerő szorgalommal kiképeztetésükre azon időt, mely ha egyszer eltűnik, többé vissza nem szerezhető, ezt követeli mind önmaguk, mind a nemzet érdeke, melynek tekintélye és tisztelete azon mértékben fog emelkedni, a mint fiai, a nemzeti érzület ápolása mellett, tudományos feladatuknak is megfelelnek. A tudomány oly nagy kincs, mely az által, hogy az értelmi látkört kiterjeszti, az ember lelkét felemeli, fensőbb szempontból tanítja felfogni a múlt és jelen eseményeit, tisztább fényben tünteti fel a teremtetett dolgok viszonyát Teremtőjével és így gazdagon kárpótolja a megszerzésére fordított időt és fáradságot. Használják fel ismétlem a rendelkezésükre álló időt mindazon segédeszközök igénybe vételével, melyek a fővárosban feltalálhatók, képezzék magukat a tudományban, mely az erény mellett a legszebb díszét képezi az ifjúnak, legyenek tudományosak, de tudományosságuk legyen vallásos irányú, és sohase tévedjen le azon ösvényre, melyen csak süllyedés, de nem emelkedés lehetséges, egyszóval legyen a folyó iskolai évben jelszavuk vallásos tudományosság, és

ha e kettőt összefűzték, ha idejüket e célnak szentelték, akkor elmondhatják, hogy nemcsak iskolai, hanem honfiúi kötelességüknek is megfeleltek, és hogy e kötelességnek megfeleljenek, e felhívással és benső óhajtással az 1880/1-ik iskolai évet megnyitottnak nyilvánítom.